ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O‘Z QATLAMGA OID ANTROPONIMLAR TASNIFI

Qobilov Mirziyo Eshnozar o‘g‘li,
Termiz davlat universiteti
o‘zbek tilshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi,
filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Surxondaryo viloyati antroponimik tizimi O‘zbekiston janubidagi mintaqaning ko‘p qatlamli onomastik fondni tashkil etadi. Viloyat antroponimlari turli tarixiy davrlar va tillarning o‘zaro ta’siri natijasida shakllangan murakkab lingvistik tizim bo‘lib, bu tizim o‘zida ming yillik tarixiy davr davomida mintaqada yashagan turli etnoslar – baqtriyaliklar, so‘g‘diylar, toxarlar, turkiy qabilalar, arab-musulmon bosqinchilar, mo‘g‘ullar va boshqa xalqlarning lingvistik izlarini saqlaydi.

Geografik jihatdan Surxondaryo O‘rta Osiyo, Eron va Hindiston madaniyatlari kesishgan nuqtada joylashganligi sababli ushbu hudud antroponimik tizimi o‘ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Termiz shahrining qadimgi Buyuk Ipak yo‘lidagi strategik o‘rni, Baqtriya va Toxariston davlatlarining ma’lum vaqt doirasida asosiy shaharlaridan bo‘lganligi, keyinchalik islomiy madaniyat markazlaridan biriga aylanishi – bularning barchasi viloyat antroponimiyasida o‘z aksini topgan.

Funksional jihatdan Surxondaryo antroponimlari nafaqat identifikatsiya vazifasini bajaradi, balki ijtimoiy stratifikatsiya, etnik mansublik, diniy e’tiqod, oilaviy an’analar va madaniy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Har bir antroponim o‘zida denotativ (to‘g‘ridan-to‘g‘ri nomlash), konnotativ (qo‘shimcha ma’no) va pragmatik (ijtimoiy-madaniy) ma’lumotlarni kodlaydi.

Diaxronik aspektda Surxondaryo antroponimik tizimi doimiy evolyutsiya holatida bo‘lib, har bir tarixiy davr o‘z izini qoldirgan: qadimgi substrat qatlam (miloddan avvalgi asrlar), eroniy-so‘g‘diy qatlam (milodiy I-VII asrlar), arab-islomiy qatlam (VIII-XII asrlar), turk-mo‘g‘ul qatlam (XIII-XV asrlar), amir va xonliklar davri (XVI-XIX asrlar), sovet davri (1920-1991) va mustaqillik davri (1991-yildan hozirgi kungacha), kabilar.

Sinxronik doirada esa bugungi kundagi Surxondaryo antroponimik tizimi polietnik va polilingval xarakterga ham ega hisoblanadi. Hozirda viloyat hududida 14 tuman va 8 ta shahar, 114 ta shaharcha, 865 ta qishloq aholi punktlari[1] mavjud bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos antroponimik xususiyatlar va madaniy kodlari bilan alohidalik kasb etadi. Masalan, *Boysun, Sherobod, Angor, Jarqo‘rg‘on, Qumqo‘rg‘on* tumanlarida qadimiy turkiy ismlar ko‘proq saqlangan bo‘lsa, *Sariosiyo* va unga yaqin tumanlarda arab – islomiy nomlar ta’siri kuchliroq seziladi.

Shu nuqtayi nazardan hududda antroponimlar bo‘yicha tadqiqot olib borganimizda obyekt sifatida variantlari bilan hisoblaganda 1100 dan ortiq ismdan 359 tasi sof o‘zbekcha, 741 tasi esa gibrid ismlar ekanligi aniqlandi. Jumladan, *O‘g‘iloy, O‘jarboy, Itboy, Momochuchuk, Jovun, Qulboy, Boyqul, Do‘ndi, Do‘ndiq, Cho‘tboy, Jonbars, Qipchoq, Qizlarbas, Qizlartamom, Qizlarto‘ra, Janglish, Oltiboy, Toshboy, Eshboy, Jo‘rabek, Ulbo‘sin, Bekkeldi, Dayovboy, Cho‘lliboy, Jo‘lli, Jovli (Javli), Bo‘ta, Turg‘un, Tog‘ay, Shunqor, Bo‘ri, Bo‘riqul, Shoyim, Lochin, Qilichbek, Qilichberdi, Berdi, Suluv, Dovulli, Dobil, Olmaxon, O‘roq, Tesha, Bolta, Eshbolta, Turdi, Ortiq, Bo‘ritosh, Temir, To‘ychi, Yo‘lchi, Qulboy, Qultosh, O‘roz, O‘rozqul, Yo‘ldosh, Qurdosh* va b.

Yuqoridagi izlanishlar qatorida 700 dan ortiq talabalar ortasida o‘tkazilgan eksperimentdan olingan natijaga ko‘ra o‘z va o‘zlashgan qatlamga oid ismlarning Surxon vohasida yashovchi qipchoqlar shevasiga xos fonetik variantlashuvi shakllantirildi, masalan, *Ifor – Jupar, Avaz – Ovaz, Normat – Narmat, Ibrohim – Ibrayim, Safar – Sopar, Xolmat – Xalmat, Eshnazar – Yeshnazar, Rahim – Rayim, Ilxom – Ilxam, Ergash – Irgash, Shokir – Shakir, Qahhor – Qahhar, Yorqin – Jorqin, Sardor – Sordor*.

Qipchoq shevasidagi antroponimik qisqartamalar: *Alisher – Alish, Sanobar – Sana, Mirkamol – Mirka, M harfi bilan boshlanuvchi ko‘plab ismlar – Misha, Momoxol – Momosh, Xurram – Xurri, Mirziyo – Mirza, Uljamol -Ulja, Asror – Assi, Xusniddin – Xussi, Muhammad – Muham yoki Mammadi, O‘tkir yoki O‘ktam – O‘ta, Sabina – Sabi, Sarvinoz – Sarvi, Murod – Mirat, Haydar – Hoydor, Yusuf – Usub, Anvar – Anka, Azamat – Azam, Akbar – Aki, Abdurahmon – O(A)piy, Iskandar – Iskan, Abdulaziz – Abu, Xurriyat – Xurri, Mamasharif – Mamash, Nurmuhammad - Nuri.*

[1] https://uz.wikipedia.org/wiki/Surxondaryo_viloyati

Shu o‘rinda aytib o‘tish joizki, Surxondaryo viloyatidagi antroponimik tizimning hududiy variativligi bevosita etnik guruhlarning geografik distributsiyasi bilan korrelyatsiyada[1] bo‘lib, har bir tumanning etnodemografik[2] tarkibi mahalliy antroponimik landshaftni determinatsiya[3] qiladi.

Lingvistik stratifikatsiya va etnik joylashuv o‘rtasidagi bog‘liqlik quyidagicha parametrlarda namoyon bo‘ladi deyishimiz mumkin:

– dominant etnos til antroponimik tizimda ustun pozitsiyani egallaydi;

– etnik guruhlarning kompakt yashash areallarida o‘ziga xos antroponimik modellar saqlanib qoladi, polietnik hududlarda esa antroponimik konvergensiya va gibridizatsiya jarayonlari kuzatiladi, masalan, o‘zbek etnosining an’anaviy yashash hududlarida turkiy antroponimik fond ustunlik qilsa, tojik aholisi zich joylashgan tumanlarda *(Sariosiyo, Uzun, Denov, Boysun)* eron-tojik antroponimik traditsiyasi barqaror saqlanib qolgan. Qarluq, qo‘ng‘irot kabi turkiy qabilalarning tarixiy yashash joylarida esa qabila etnonimlaridan yasalgan antroponimlar yuqori chastotaga ega. Bu fenomen etnolingvistik identifikatsiya nazariyasi doirasida antroponimlarning etnodifferensial funksiyasini tasdiqlaydi, ya’ni antroponimik tizim etnik o‘zlikni saqlash va ifodalash mexanizmi sifatida xizmat qiladi.

Bu borada tarixchi olimlar S. Tursunov hamda T. Pardayevlar quyidagicha fikr yuritishgan: o‘zbek urug‘larining vakillari bir vaqtning o‘zida Dashti qipchoqda ham, Movarounnahrda ham yashagan. Turkmo‘g‘ul qabilalari Oltoydan Uralgacha bo‘lgan beqiyos kengliklarni makon qilishgan. Shuning uchun ham ba’zi urug‘larni qadimgi yoki so‘nggi ko‘chmanchi urug‘larga kiritishda qiyinchilik tug‘ilishi tabiiy bir holdir. Ularni bir-biridan ajratishda shevalar (til lahjalari), antropologik tip (tashqi ko‘rinish), etnografik xususiyatlar, ya’ni moddiy va ma’naviy madaniyat qo‘l keladi. Surxon aholisining etnik tarkibi uchta yirik etnik guruhdan iborat. Ilmiy adabiyotlarda ularning turmush tarzi, urug‘chilik ko‘rinishlariga qarab quyidagi etnik guruhlarga bo‘linadi:

1. Urug‘– qabilalarga bo‘linmaydigan aholi, ya’ni «sart-chig‘atoylar», «xo‘jalar» va «qarshiliklar».

2. Qadimgi urug‘lar, ya’ni mo‘g‘ullar istilosiga qadar va mo‘g‘ullar bilan birga kelgan turk – mo‘g‘ul qabilalari, ya’ni yuqorida tilga olingan turklar.

3. Dashti qipchoqdan Shayboniyxon bilan kelgan so‘nggi ko‘chmanchi o‘zbek urug‘lari, ya’ni yuqorida aytib o‘tilgan «o‘zbeklar».[4]

Bu kabi tarixiy shakllanish jarayoni onomastik tizimning, xususan, antroponimlarning yuzaga kelishida o‘ziga xos o‘ringa egadir. Ya’ni turli xalq va millat vakillarining aralashuvi natijasida gibrid ismlarning shakllanishi kuzatila boshlandi. Gibrid ismlar – bu ikki yoki undan ortiq til/madaniyat elementlaridan tashkil topgan murakkab antroponimlardir. Surxondaryo kontekstida bu juda dolzarb mavzu, chunki mintaqa tarixan ko’p madaniyatlar chorrahasida joylashgan. Bu orqali o‘zbek ismlarining arab, fors-tojik, mo‘g‘ul va boshqa tillar komponentlari bilan qo‘shiluvi natijasida bir qancha yangi nomlar adaptatsiyasi vujudga kela boshladi. Bilamizki, o‘zbek adabiy tilining boyib borishida ichki manbaning o‘rni beqiyos, bunda shevadan so‘z olish yoki chetdan qabul qilinayotgan so‘zlarni tilimizga moslab, o‘zbekcha komponentlarni qo‘shish orqali ma’lum yangi birliklarning hosil qilinadi. O‘zbek antroponimlar tizimida turli til qatlamlari o‘zaro ta’sirlashuvi natijasida hosil bo‘lgan murakkab nomlar ancha keng tarqalgan. Bunday jarayon, odatda, antroponimik adaptatsiya sifatida tavsiflanadi, ya’ni mavjud til birliklari yoki boshqa madaniyatga oid nom komponentlari o‘zbekcha ismlar tizimiga moslashtiriladi. Natijada, turkiy, arab va fors-tojik unsurlarining o‘zaro qo‘shilishi asosida yangi antroponimlar yuzaga keladi.

Ushbu jarayonda kuzatiladigan asosiy kombinatsiyalar quyidagicha namoyon bo’ladi:

1. O‘zbek+arab komponentlari asosidagi ismlar. Bu tipdagi ismlar tarkibida turkiy (o‘zbekcha) ildiz va arabcha ildiz yoki shakl birlashadi. Masalan: *Qizlarsoat* – “qizlar” (o‘zbekcha) + “soat” (arabcha, vaqt o‘lchovi ma’nosida); *Oyroba* – “oy” (o‘zbekcha) + “roba” (arabcha kelib chiqishli qism); *Adashmurod* – “adash” (o‘zbekcha) + “murod” (arabcha, maqsad, niyat); *Momosulton* – “momo” (o‘zbekcha) + “sulton” (arabcha, hukmdor)

Aytish mumkinki, bu qatlam diniy-islomiy ta’sir davrida arab tilidan kirib kelgan so‘zlarning xalq tilida turkiy birliklar bilan uyg‘unlashuvi orqali shakllangan.

2. Arab+o‘zbek komponentlari asosidagi ismlar. Bu holda ismning boshlang‘ich qismi arabcha, keyingi qismi esa turkiy bo‘ladi. Masalan: *Olloberdi* (Allaberdi) – “Allo(h)” (arabcha) + “berdi” (turkiy,

[1] Izoh: Narsa va tushunchalar o‘rtasidagi munosabat, ularning o‘zaro muvofiqligi, bir-biriga bog‘liqlik tushunchasi.

[2] Izoh: Etno… (yunoncha – qabila, elat, xalq) – o’zlashma, qo’shma so‘zlarning birichi qismi, xalq va ularga oidlik ma’nolarini bildiradi (masalan, etnogenez, etnografiya). // Demografiya - [yun. demos – xalq + grapho – yozaman] Aholishunoslik; biror hudud, mamlakat, birdan ortiq mamlakatlar yoki dunyo aholisi o’zgarishlarini (soni, geografik taqsimlanishi, tarkibi, o’lish, tug’ilish jarayonlarini) o’rganuvchi fan tarmog’i.

[3] Izoh: Determinatsiya – (lotincha) aniqlamoq; chegaralamoq; qismlarga ajratmoq.

[4] Турсунов С, Пардаев Т ва бошқалар. Ўзбекистон тарихи ва маданияти – Сурхондарё етнографияси. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон миллий кутубхонаси нашриёти. – Тошкент. 2006. – Б. 30-31. Жами:276

berdi, ato etdi); *Nazirtosh* – “nazar” (arabcha, e’tibor, nigoh) + “tosh” (turkiy); *Boltaqurbon* – “bolta” (turkiy) + “qurbon” (arabcha, qurbonlik); Jo‘*lmuhammad* – “Jo‘l” (turkiy) + “Muhammad” (arabcha, Payg‘ambar ismi); *Omonturdi* – “omon” (arabcha, salomat) + “turdi” (turkiy). Bu qatlam, asosan, diniy-ma’rifiy muhitda, arab ismlarining turkiy qo‘shimcha yoki fe’l shakllari bilan moslashuvi orqali yuzaga kelgan.

3. O‘zbek+fors-tojik komponentlari asosidagi ismlar. Bu qatlamda turkiy ildizlar fors-tojikcha komponentlar bilan uyg‘unlashadi. Masalan: *Xonimgul* – “xonim” (o‘zbekcha, hurmat bildiruvchi) + “gul” (forscha); *Bekposhsha* – “bek” (o‘zbekcha) + “poshsha” (forscha, podshohning mahalliy shakli); Eldo‘*st* – “el” (o‘zbekcha) + “do‘st” (forscha); *Bo‘ritoji* – “bo‘ri” (o‘zbekcha) + “toji” (forscha, toj); O‘g‘*ilshod* – “o‘g‘il” (o‘zbekcha) + “shod” (forscha, quvonchli); *O‘rozgul* – “o‘roz” (o‘zbekcha) + “gul” (forscha); *Oyshahar* – “oy” (o‘zbekcha) + “shahar” (forscha); *Oybaland* – “oy” (o‘zbekcha) + “baland” (forscha). Bunday ismlar, odatda, estetik va ijtimoiy maqom ifodalovchi, go‘zallik, obro‘, farovonlik kabi ma’nolarni bildiradi.

4. Fors-tojik+o‘zbek komponentlari asosidagi ismlar. Bunda ismning boshlanish qismi fors-tojikcha, keyingi qismi esa turkiy bo‘ladi. Masalan: *Nortosh* – “nor” (forscha, nur, olov) + “tosh” (turkiy); *Nortoyloq* – “nor” (forscha) + “toyloq” (turkiy, yosh tuya); *Pardaoy* – “parda” (forscha) + “oy” (turkiy); *Gulboy* – “gul” (forscha) + “boy” (turkiy); *Bobobek* – “bobo” (forscha) + “bek” (turkiy); *Boboqul* – “bobo” (forscha) + “qul” (turkiy); *Norto‘ra* – “nor” (forscha) + “to‘ra” (turkiy, amirzoda). Bu qatlam fors-tojik madaniy va adabiy ta’sirining turkiy muhitga kirib kelishi natijasida shakllangan bo‘lib, odatda, ijtimoiy maqom, go‘zallik va ma’naviy fazilatlarni ifodalovchi ismlarni yaratishda ishlatilgan.

Yuqorida keltirib o‘tilgan gibrid ismlar turli tillar doirasida shakllanganligi ma’lum, bu borada olib borgan tadqiqotimiz davomida bu kabi aralash yoki boshqa til vositalaridan foydalangan holda ism qo‘yish taqiqlangan davlarni ham uchratdik. Bizning fikrimizcha, bu yerda ism orqali millatni tanish g‘oyasi ham bordek. Ya’ni Genrix ismi orqali nemis millatini, Maksim ismi orqali rus millatini taniganimizdek, bu jarayon ham qaysidir ma’noda ahamiyatlidir. Bu holat ba’zi davlatlarda qonun bilan mustahkamlab qo‘yilgan, masalan, Daniyada ota-ona farzandiga faqat qonunda nazarda tutilgan 7000 ta ismdan birini tanlab qo‘yishi mumkin hisoblangan, agarda ular boshqa ismni qo‘yishmoqchi bo‘lishsa, avval ushbu ism hukumat amaldorlari tomonidan ko‘rib chiqilgan va ular ma’qul deb topishsagina farzandiga qo‘ya olishgan, lekin ma’lum bo‘lishicha har yili bu kabi taqdim qilingan 1100 ismdan 15-20 % rad etilgan[1]. Islandiya qonunlariga ko‘ra esa har bitta qo‘yilayotgan ismda Islandiya alifbosidagi harflar bo‘lishi va tilga garammatik jihatdan mos kelishi nazarda tutilgan bo‘lib, agarda ota-ona farzandiga boshqa ism qo‘ymoqchi bo‘lsa davlat boj to‘lovini amalga oshirib, yuqori davlat vakolatli organlariga ariza bilan murojaat qilishgan. Shuning bilan birga rasman taqiqlangan nomlar ham bo‘lib, ular Germaniyada *Matti*, Yaponiyada *Akuma*, Islandiyada *Harriet*, *Duncan*, Yangi Zellandiyada *Stallion*, *Satan*, Norvegiyada *Gesher*, kabi nomlardir. Yuqoridagi davlatlarda agarda taqiqlangan ismlarni farzandiga qo‘yish holati kuzatilsa, ular qonuniy javobgarlikka tortilib, jarima to‘lashlari ham mumkindir. Bu kabi taqiq rasman bo‘lmasa-da, Islom dini vakillari orasida ham mavjud hisoblanadi. Unda *sanam* komponentli ismlarni qo‘yish taqiqlangan bo‘lib, sanam so‘zining bir ma’nosi *but, xoch* bo‘lganligi bunga sabab qilib ko‘rsatiladi. Shu bilan birgalikda, ushbu davlat qonunlarida ko‘zda tutilgan umumiy jihat ham mavjud bo‘lib, unda qo‘yiladigan ismlar gender jihatdan ayol va erkak jinsini aniq ajratib turishi zarur hisoblangan.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo antroponimik tizimi turli davrlar, etnoslar va madaniyatlar kesishuvida shakllangan murakkab va ko‘p qatlamli lingvistik makondir. Hududda sof o‘zbekcha nomlardan ko‘ra turkiy, arab va fors-tojik unsurlarining o‘zaro moslashuvidan hosil bo‘lgan gibrid ismlar ustunlik qiladi. Vohadagi etnodemografik tarkib va qipchoq shevasi ismlarning hududiy tarqalishi hamda fonetik variantlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, ismlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qiladi, balki milliy o‘zlik, diniy e’tiqod va ijtimoiy-madaniy kodlarni ham o‘zida namoyon etadi.

Rezyume. Surxondaryo antroponimik tizimi turli davrlar, etnoslar va madaniyatlar kesishuvida shakllangan murakkab va ko‘p qatlamli lingvistik makondir. Hududda sof o‘zbekcha nomlardan ko‘ra turkiy, arab va fors-tojik unsurlarining o‘zaro moslashuvidan hosil bo‘lgan gibrid ismlar ustunlik qiladi. Vohadagi etnodemografik tarkib va qipchoq shevasi ismlarning hududiy tarqalishi hamda fonetik variantlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Shuningdek, ismlar nafaqat shaxsni identifikatsiya qiladi, balki milliy o‘zlik, diniy e’tiqod va ijtimoiy-madaniy kodlarni ham o‘zida namoyon etadi.

1 https://www.mentalfloss.com/article/25034/8-countries-fascinating-baby-naming-laws

Resume. The anthroponymic system of Surkhandarya is a complex, multi-layered linguistic space formed at the intersection of various historical eras, ethnicities, and cultures. Hybrid names resulting from the adaptation of Turkic, Arabic, and Persian-Tajik elements prevail over purely Uzbek names in the region. The ethno-demographic composition and Kipchak dialect directly influence the geographical distribution and phonetic variation of these names. Furthermore, anthroponyms not only serve for personal identification but also reflect national identity, religious beliefs, and socio-cultural codes.

Резюме. Антропонимическая система Сурхандарьи представляет собой сложную многослойную лингвистическую среду, сформировавшуюся на стыке различных эпох, этносов и культур. В регионе гибридные имена, возникшие в результате адаптации тюркских, арабских и персидско-таджикских элементов, преобладают над собственно узбекскими именами. Этнодемографический состав и кипчакский диалект напрямую влияют на территориальное распространение и фонетическое варьирование имен. Кроме того, антропонимы не только служат для идентификации личности, но и отражают национальную идентичность, религиозные верования и социокультурные коды.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

RANG KOMPONENTLI BIRLIKLARNING MENTAL BIRLIKLARDA AKSI

Israilova Saodat Turapovna,
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, ma'naviy boyligimizga bo'lgan e'tibor davlat miqyosiga ko'tarilmoqda. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq ota-bobolarimizdan, ajdodlarimizdan qolgan ma'naviy boyliklarni, jumladan, musiqiy madaniyatni avaylab-asrash, tiklash borasida, qolaversa, zamon bilan hamohang qadam tashlash borasida talaygina ishlar qilindi. Bu borada o'tgan ajdodlarimiz bizlarga meros qilib qoldirib ketgan ulkan ma'naviy boyligimiz asosiy omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Har bir rang har bir millat madaniyatida o'ziga xos lingvokulturologik xususiyatga ega. Bu o'sha millatdagi aholining turmush tarzidan, madaniyatidan, jamiyatdagi ahvolidan kelib chiqib belgilanadi. Jumladan, yashil rang musulmon olamida o'ziga xos ramziy rangdir. Undan tashqari yangilanish, yosharish belgilarini ifodalaydi. Qizil rang esa tanimizda oqib turgan qonni bildirib, o'ziga tortuvchi, qiziqqonlikni, o'jarlikni ifodalaydi. Sariq rang ba'zan oltin ma'nosini ifodalasa, ba'zan kasallik ma'nosini bildiradi.

Ingliz tilida so'zlashuvchilar yashil deb atalishi mumkin bo'lgan ob'ektlar uchun "ko'k" so'zini ishlatmaydilar, ammo qozoq tilida bu usul mavjud. "Ko'k" rangning semantik maydoni ingliz tilidan farqli o'laroq yetarlicha keng. Ko'p hollarda bu rang oq va yashil narsalarni ko'rsatadi. Qozoqlar, odatda, oq otlarni at emas, ko'kat, qo'chqorni (ko'kteke), buqani (ko'kugez), bug'uni (ko'kbo'lan), itni (ko'ket), bo'rini (ko'kbo'ron) deyishadi.

O'zbek xalq marosimlari va udumlarida ko'k rangining ahamiyati katta. Surxondaryo hududidagi nikoh to'ylarida ko'k rangiga bo'lgan e'tiborni ko'rish